

ท่อน 30. สมพร หัวหีบของข้าว่าหัวหอม
ว่าบ่เหน็ดหนาวไปยังเมื่อยคร้าน
มาตั้งถามแล้วบ่ได้ถอยหน
คนค่างห่างเห็นบ่ละฝ้ายสุกโวัน

ท่อน 31. คำผาย หัวคนตื๊บเป็นว่าหัวคนต้อม
หัวหยังจาหามาถักจะจาใส่ม่าน้ำต้น
ที่ฝายน้ำล้นเมื่อฝนลงจอย
หล่อลงคอยตักไหนดักหัน

ท่อน 32. คำผาย ว่าหัวเป็นขำมน้องว่าหัวฝาย
สัญญารับรองถามนายเข้า ๆ
ว่าสีน้ำเงินได้เอ็นปากถาม
อย่าได้ละหื้อหมองเมื่อลุนเมื่อต้าย

ท่อน 33. สมพร หัวเป็นขำหัวเหมือนฝัวฝาย
หัวคนย่ำคนก่ายน้องเน้า
อีนายน้องรักจะฮ้อนอกตกใจ
ได้คุยได้ถามคนงามอย่างนั้น

ท่อน 34. คำผาย หัวคนย่ำคนขำมน้องว่าหัวขัว
มากายละวีอีนายแม่สร้อยดอกไม้
หัวเป็นย่ำเป็นขำมน้องว่าหัวขัว
ตั้งใจเอาจมาบอกเจ้าบอกแลง

ท่อน 35. สมพร หัวคนย่ำคนขำมน้องว่าหัวขัว
จะถามแม่ยิงแม่ผีปันเบ้า
เอาพรวักแบกเหล็กจะมาเท็กตั้งสัน
ผักระผัดคองเป็นของแม่กำ

ท่อน 36. คำผาย หัวคนกล้วน้องว่าหัวงู
มาถามละอีนายน้องเน้า
จะบอกปี่เจ้าแก้วว่าหัวงู
น้องว่าหัวงูคำผายปี่ข้า

ท่อน 37. สมพร หัวคนกล้วน้องว่าหัวงู
สามตื๊บเจ็ดสิบเอ็ดตื๊บห้า

หัวคนตื๊บคนต้อมหัวผู้ใหญ่บ้าน
ว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นได้ประชุม
แมยยังคนจั้นได้มานั่งแก้

หัวผู้ใหญ่บ้านว่าหัวเป็นขำ
จะถามคนงามแม่แพรเนื่อย่น
ว่าน้องสมพรจะไปไหนไปถอน
มาเก็บเอากำตอบมาอย่างนั้น
จะบอกหื้อจายปอกายมะเต้า
ปี่เจ้ายังบ่เข้าใจตัน
ตั้งใจวางตีสุคน้องก้อง

หัวเป็นก่ายหัวหยังเจ้าเจ้า
ถลาบต่อเต้าละเป็นหัวอันใด
แมยยังบ้านไกลปะปอจายต่างบ้าน

บ่ขำนบ่กล้วน้องว่าหัวขัว
จะจัดจะไล่ตามค่ายรายวี
บ่ขำนบ่กล้วน้องว่าหัวขัว

หัวคนกล้วน้องว่าหัวหยังเจ้าเจ้า
อันว่าข้ากับเจ้าแสงไฟแสงมัน
กูกำมึงกำชอตอบชอถ้อง

มาคิดตรองดูเตอะปี่คำผาย
หัวคนกล้วน้องว่าหัวขัว
ถ้าตักถามแล้วบ่ได้ฮ้องเป็นสุ
ตั้งใจมาจ้ำบ่ตั้งบ่แวง

หัวเล่นเข้าสู่น้องว่าหัวหยังเจ้าเจ้า
น้ำฝนน้ำฟ้าซักไหลลงหอม

- หวัคนกล้วแก้วว่าหวัง
เจ้าม่อนคำขำบอกมาอย่างนั้น
- ท่อน 38. คำผาย หวัคนกล้วน้องว่าหวัง
อู้กันแต่ ๆ เตื่อะปีบ้านไกล
หวัเล่นเข้าสูหวัเข้นั้นเล่า
- ท่อน 39. สมพร หวัเล่นเข้าสูหวัเข้น้องว่าหวัเข้
เต็มใจแล้วกาถามนายจ้อ ๆ
ลั่นต้งลั่นต้องเฮงไฟเฮงมัน
เข้ามาถามปีสุคน้องตัก
- ท่อน 40. คำผาย หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นแก้วว่าหวัปลา
แก้งอ่อมนกแลแกงแคนกแก้ว
นางว่าหวัอันนี้จักต้องจักถาม
เสียหล้าอย่างนั้น
- ท่อน 41. สมพร หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นน้องว่าหวัปลา หวัเล่นเข้าหว่างขาน้องว่าหวัควายน้อย
จะบอกฮื้อตัวเขาอายปีน้อย
จะอู้หื้อเหมาะจะเกะหื้อสม
จะต้งใจเอาบอกนายปีน้อย
- ท่อน 42. คำผาย จะแม่นบ่แม่นก้อยได้ฟังเสียง
ขอสูมาอาภัพปีน้อง
นี้เป็นขอตอบชอถาม
น้องจำปีหล้านายอย่างนั้น
- ท่อน 43. สมพร กันว่าผิดพลาดแล้วยังตอนไหน
แม่เจ้ากำละบ่ดีอันใดนั้น
เจ้าปีน้องต้งจิตต้งใจ
ลำดับลำพันกันมาแต่เจ้า
- ท่อน 44. คำผาย ว่าการฟังชอตึงบ่ลืมน้อย
ละกูยันมึงยันตวยกันนอเจ้า
จะไปแกไปเผ่าอายุมันอายุยืน
ละหื้อสุขสบายอวอแม่ป้า
แลน้อกอยเลยจ่อชอก่อนกะนอปีน้อง
- หวัซุกเข้าสูหวัหยังว่าอัน
หวัเล่นเข้าสูหวัเข้น้องว่าหวัเข้
ก็อย่ารำไรกันไปปีเจ้า
ถามข้าเจ้าเขาลูกแมอิง
หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นน้องว่าหวัปลา
ปีรักโผบไปสาบซอน
ปีเป็นชอน้องเป็นถ้ำ
มันสังเป็นหยังนายถามบ่ฮื้อ
หวัเล่นเข้าหว่างขาหวัหยังเจ้าเจ้า
ละหลาบต่อเต้าหวัเข้าหว่างขา
เอาเตื่อคนงามแล้วยังหวั้นไหว
- เป็นของลำเนียงชอมาจ้อง ๆ
บ่ถูกต้องคำตอบชอถาม
มานั่งกำพมในงานวันนี
ก็ขออาภัพป้อเจ้าแม่เจ้า
เจ้าตัวข้าเจ้าจะขอโทษขอภัย
อย่ารำไรตวยไปดีหัน
กำเกะกำกายขยัยใส่กัน
บ่หื้อต้งหลายอวอาน้ำเจ้า
หลอนฟังชอกอยยังคำผาย
วันนีแล้วกาแล้วจาอย่างนั้น

6.3. ด้านสังคมร่วมสมัย

การขอร่วมสมัยของนายคำผาย นูปีง เป็นการขอที่ไม่ได้เตรียมเนื้อหาสาระไว้ล่วงหน้า ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ตัดสินใจกระทันหัน ปรับสภาพแวดล้อมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม มีประสบการณ์หลากหลาย เช่นเรื่องการขอต่อต้านโรคเอดส์ ชอรรถรงค์ไม่กินปลาดิบ การขอต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังมีภูมิหลังและตัวอย่างดังนี้

ภูมิหลังการขอที่เผชิญกับสถานการณ์จริง

จากการสนทนานายคำผาย นูปีง ที่วัดบ้านห้วยนา กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน มีผู้ร่วมสนทนาคือ พระ 1 รูป เณร 1 รูป พร้อมด้วยผู้เขียน ได้กล่าวถึงการขอแบบปฏิภาณกวี เมื่อพบเหตุการณ์กระทันหัน ไม่ได้เตรียมตัวล่วงหน้า ได้แก่การรณรงค์เรียกร้องให้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์สมัยนั้น ได้ออกจากป่ามาร่วมพัฒนาชาติไทย มีผู้หลงผิดเดินทางเข้าป่าอาศัยอยู่ตามชายแดนบริเวณรอยต่อ เขตติดต่อไทย-ลาว ระหว่างอำเภอบ้านหลวง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอแม่จริม เป็นต้น

ชอรรถรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ

บทบาทของช่างชอคณะคำผายที่มีโอกาสช่วยเรียกร้องให้ผู้หลงผิดกลับใจมาร่วมมือกับรัฐบาล ได้รับการติดต่อจากหน่วยงานกองการรักษาดินแดน ที่เรียกว่า กองอำนวยการรักษาความมั่นคงและความสงบภายใน (กอ.รมน.) ของจังหวัดน่าน เข้าอยู่ในส่วนของหน่วยจิตวิทยา การรณรงค์ครั้งนั้นได้แสดงบทบาทการขอ ในรูปแบบต่างๆ บางครั้งก็ยากลำบากแก่การเดินทางในถิ่นทุรกันดาร ความปลอดภัย ต้องอาศัยเฮลิคอปเตอร์คุ้มกันการใช้ชีวิตร่วมกับทหาร เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทำให้มีโอกาสได้แสดงลีลาการขอ รณรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ มีข้อความดังนี้

แสดงความเห็นและตัวอย่างชอรรถรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ

สมัยหนึ่งที่เป็นช่างชอในเมืองน่านมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่หลงเชื่อการปกครองลัทธิคอมมิวนิสต์ ทางเจ้านายฝ่ายรัฐบาลติดต่อพ่อคำผาย นี่ไปชอฮ้อง (เรียกร้อง) เขาหือกลับออกกลับใจมาเป็นคนไทย บ่ต้องหลงเชื่อหลงทางไปเป็นคอมมิวนิสต์ ที่ต้องนอนป่า นอนดง ยุงกัด ละลูกละเมียไว้บ้าน พ่อคำผายได้เดินทางไปบ้านก้อ บ้านตอง อำเภอแม่จริม ผู้ใหญ่ได้บอกว่าให้ช่างชอได้เริ่มแสดงได้ไม่ต้องเกรงกลัวอะไร เพราะมีชาวบ้านเข้าร่วมฟังเป็นจำนวนมาก มีบุคคลที่แปลกหน้าจำนวนไม่พาทสังเกตได้จากการแต่งกาย ในชุดภูมิฐาน สวมแว่นตา พ่อคำผายได้สอบถามผู้ใหญ่ว่า ชายแปลกหน้าเหล่านั้นเป็นคนกรุงเทพฯ ไซ้ไหม ก็ได้รับคำตอบว่า เป็นพวกผู้ก่อการ

ร้าย ทราบว่าพ่อคำผายจะมาขอ เขาก็อยากจะมาฟังขอ พ่อคำผายก็สบายใจได้แสดงลีลาการขอเต็มที่ ตอนหนึ่งกล่าวว่า

บ้านเฮานี้ เมืองน่านเฮานี้อย่าไปหลงเชื่อหลงจิตหลงใจไปเป็นคอมมิวนิสต์ อย่าละทิ้งลูกและเมีย ทิ้งบ้านทิ้งเรือน วัควาอาราม ศาสนา จึงขอให้ลูกหลานกลับจิตกลับใจ เข้ามาอยู่บ้านเฮาเมืองเฮา มาฟังจ้อย ฟังขอ มันไพเราะเพาะหู วันนี้ก็ไม่ว่าใครที่ไหนมาจากทิศเหนือ ได้ ตะวันตก – ออก ก็ขอให้ตั้งใจฟังเน้อ

การเริ่มขอได้เริ่มขอเกี่ยวแนวตลก ในเวลา 5 พุ่ม ใกล้เคียงขอชาวแปลกหน้านั้นก็มอบรางวัลให้พ่อคำผาย โดยไม่ประสงค์จะบอกชื่อ – นามสกุล ถ้าจะอวยพรก็ขอให้ขอได้เลยไม่ต้องเอ่ยชื่อ ก็ขออวยพรให้มีการพื่อนแน่นตามที่เคยแสดงเมื่อได้รับเงินรางวัล คณะชาวแปลกหน้าเหล่านั้นก็ขึ้นมาร่วมพื่อนแน่นด้วย

พอเวลา 6 พุ่มก็หยุดขอ พ่อคำผายก็จะเดินทางกลับตัวจังหวัดระยะทาง 32 กิโลเมตร แต่ก็เกรงกลัวอันตราย จึงลังเลใจอยู่ แต่เมื่อได้รับคำยืนยันจากชาวแปลกหน้าเหล่านั้นว่าไม่ต้องกลัวสำหรับช่างขอไม่มีวันจะตาย ไม่มีใครทำอันตรายให้หรอก ผู้ที่มาร่วมฟังวันนี้มีความพอใจได้รับความบันเทิง สนุกสนาน คลายเหงา ต่อมาทราบว่า จำนวนผู้ก่อการร้ายลดลงและค่อยๆ หยุดกิจกรรมลง บ้านเมืองก็ค่อยๆ สงบร่มเย็นลง คณะขอพ่อคำผายก็ไม่หยุดที่จะรณรงค์แห่งเดียว ต้องเดินทางไปขอต่างอำเภอหลายๆ อำเภอโดยเฉพาะอำเภอที่อยู่ชายแดน เช่นอำเภอทุ่งช้าง แม่จริม น้ามวบ อำเภอเวียงสา อำเภอนาหมื่น เมืองลีก็เคยไปขอ

สำหรับอำเภอบ้านหลวง ตำบลบ้านพีเหนือ พีใต้ ซึ่งติดกับดอยผาจิ เป็นแหล่งกองกำลังผู้ก่อการร้ายจำนวนมาก มีพฤติกรรมการเผาไร่นา ที่กำลังก่อสร้างถนนสาย น่าน – บ้านหลวง การเข้าไปขอบริเวณนอกวัดบ้านพีเหนือ สถานที่คับแคบพวกกลุ่มผู้ก่อการร้ายก็เดินทางมาปะปนกับชาวบ้านเป็นจำนวนมาก การเดินทางโดยรถยนต์ของคณะขอต้องมีเฮลิคอปเตอร์คุ้มกัน เมื่อสถานที่คับแคบก็ย้ายมาสถานที่โรงเรียน กำนันผู้นำหมู่บ้านบอกว่า พ่อคำผายไม่ต้องกลัวอันตราย ถึงแม้จะมีพวกกลุ่มอื่นลงมาฟังขอครั้งนี้ ที่เขาเคยเผาไร่นาของ รพช. (สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท)

เนื้อขอที่ใช้ขอบ้านหลวงก็นั้นเรื่องการพรรณนาบอกกล่าว บ้านเมืองของเราในปัจจุบันนี้หนอ ถนนหนทางไม่ค่อยสะดวกสบาย มาทางบ้านหลวงก็เป็นฝุ่นเป็นรอย จึงขอฝากจิตฝากใจไว้กับผู้ใหญ่บ้านกำนัน ข้าราชการ เจ้านาย ช่วยกันสร้างถนนหนทางให้สำเร็จ จากเมืองน่านถึงอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา บ้านเมืองชาวบ้านจะได้เดินทางสะดวกสบาย ขออย่าได้ทำลายสิ่งของ ที่สร้างถนนหนทาง บ้านเมืองของเราจะเจริญรุ่งเรือง ถ้ามีการเผาไร่นาต่างๆ ก็ทำให้การทำงานต้องหยุดลง จึงขอพรรณนาบอกกล่าวเป็นเวลานาน

ท่าทีของคนแปลกหน้าก็เข้าร่วมกิจกรรมมีการให้รางวัลร่วมฟ้อนแน่นด้วย พวกเขาก็กราบไหว้ช่างขอเช่นกัน แต่พอถามว่าพ่อเลี้ยงอยู่บ้านไหน ชื่ออะไร จะอวยพรให้ พวกเขาก็บอกว่าไม่เป็นไร อยู่หมู่บ้านแถวนี้แหละ ไม่ต้องเอ่ยชื่อหรือ พร้อมกับควักเงินรางวัลและร่วมฟ้อนแน่นแล้วเดินจากไป สารการขอที่ต้องใช้ประสบการณ์เฉพาะหน้า เผชิญต่อสถานการณ์ที่มีผู้ที่เห็นด้วยกับแนวคิดรัฐบาลและขัดแย้ง การใช้ถ้อยคำต่าง ๆ ต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น การขอได้ตอบระหว่างช่างขอชายและช่างขอหญิง เริ่มต้นจากฝ่ายหญิงถามว่า คอมมิวนิสต์มันตัวอย่างไร ฝ่ายชายก็ตอบว่าคอมมิวนิสต์ก็คือคนอย่างพวกเรา ฝ่ายหญิงถามต่อว่าแล้วมันอยู่ที่ไหน

ฝ่ายชายตอบว่าคอมมิวนิสต์ อยู่ทิศตะวันออก ตอกไปตั้งเวียตมิน เวียดนาม เมืองใหญ่เป็นประเทศรัสเซีย มันเฉียงลงไปถึงเวียตมิน เวียดนาม หัวหน้าคอมมิวนิสต์คือ เหมาเจ๋อตุง เป็นหัวหน้า พรรคคอมมิวนิสต์ ฝ่ายหญิงถามว่าพฤติกรรมคอมมิวนิสต์เป็นอย่างไร ฝ่ายชายตอบว่าคอมมิวนิสต์มีกฎระเบียบว่าเราไม่ใช่ของเรา เป็นของรัฐคอมมิวนิสต์ วัฒนาอารามไม่มีเป็นของตนเอง เรามีสมบัติไร่นาก็ไม่มีสิทธิเป็นของเรา ต้องเป็นของส่วนรวม ลัทธิการปกครองไม่เหมือนกันของไทยเรามีพระประมุข พระสังฆราชเจ้า วัฒนาอารามที่เกิดขึ้น ทางกรเรียกโครงการนี้ว่า ขอต่อต้าน คอมมิวนิสต์ สงครามจิตวิทยา

กรณีไปขอบ้านด้าม อำเภอเมืองจังหวัดน่าน ได้พบกับกลุ่มคนแปลกหน้าอีกกลุ่มหนึ่ง สังเกตจากการแต่งกาย สอบสวนชาวบ้านจึงทราบว่าเป็นกลุ่มผู้ก่อการร้าย เป็นกลุ่มวัยรุ่น การใช้ชอรรถรงค์ต่อต้านหลายๆ ครั้ง ภายหลังได้ติดตามข่าวคราว กลุ่มชนเหล่านี้ก็หายไปจากหมู่บ้าน บทบาทของขอเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยเหลือทางราชการ เทคนิคการขอได้สอดแทรก การเรียกร้อง การเปรียบเทียบ การให้คิดถึงญาติพี่น้อง

สังเกตได้ว่าการขอต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นแนวทางรูปแบบหนึ่งที่ทางราชการใช้เป็นกลยุทธ์แย่งชิงแผ่นดิน ความบันเทิงที่แฝงด้วยสาระเหล่านี้นับได้ว่าขอเป็นศิลปะการแสดงที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะประเทศไทยได้เป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้

ขอเรือนจำ

การขอเรือนจำ ใช้ทำนองขอคานาน และขอทำนองอ้อ สารที่ขอประกอบด้วย การพรรณนาถึงการทำความชั่วแล้วได้ผลตอบแทนเป็นแบบใด ให้คิดเตือนใจเปรียบเทียบและยกตัวอย่าง ความหวังใยพ่อแม่ ลูกเต้าที่คอยอยู่ทางบ้านเขาจะอยู่กินกันอย่างไร เมื่อเขาขาดพ่อแม่ วิธีขอครั้งนี้ไม่ได้ใช้เครื่องดนตรีประกอบ ใช้ขอป้อด ที่เรียกอย่างนี้ เพราะต้องใช้กลอนสดค้นคิดเรื่องราวอย่างกระทันหัน ไม่ได้เตรียมเนื้อหาที่จะขอ เมื่อไปถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ประกฏทำให้นึกถึงสภาพความเป็นอยู่ของเขาแล้วนึกสงสาร เวทนา คำขอต่างที่ร้องออกมาจึงเป็นความระบายจากจิตใจที่พบกับสภาพความเป็นจริง

ภูมิหลังขอเรือนจำ ทำนองขออ้อ

ขอเรือนจำทำนองขออ้อบทนี้เป็นบทของนายกันที่สอนให้นายคำผาย เมื่อครั้งไปเริ่มฝึกขอครั้งแรก ที่ลานกองข้าวใกล้ทุ่งนา บ้านนาข่อย หลังจากที่นายกันได้ถูกปล่อยตัวให้พ้นความผิดฐานลักขโมยควายของชาวบ้านไปฆ่า ต่อมาไม่นานเจ้าเมืองได้จัดงานฉลองรัฐธรรมนูญใหม่ จึงจัดให้มีการแสดงขอมวย งานขอ เมื่อช่างขอขึ้นเวทีขอได้ไม่นาน เจ้าหลวงเมืองน่านกล่าวว่าในเมืองน่านมีใครขอได้อีก มีผู้บอกกล่าวว่าอยู่ในคุก จึงให้เรียกตัวออกมาขอ เมื่อเป็นที่ถูกใจเจ้าเมืองจึงพ้นโทษและให้เป็นครูสอนขอของเมืองน่านต่อไป

ตัวอย่างการขอเรือนจำ

ขอเรือนจำที่เชียงใหม่ ผู้ที่เชิญไป คือ เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ เอรอดเก่งมารับไปที่เชียงใหม่ โดยไม่มีช่างสะล้อ ช่างปี่ไปด้วย ประสพการณ์ครั้งนี้ โดยการนำของเจ้าชาญ และเจ้าดวงเดือน ให้เข้าไปในเรือนจำ จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มนักโทษแบ่งเป็นสองกลุ่ม ชาย – หญิง พอขึ้นยืนขอ เรียกว่าขอป้อด (ขอโดยไม่ใช้เครื่องดนตรี) คำขึ้นต้นก็เริ่มต้นความว่า

“ คนหลายหมู่เข้ามาอยู่เรือนจำ อ่านพันอ่านร้อย

(ผู้คนหลายประเภทเข้ามาอยู่ร่วมกัน มีจำนวนเป็นพันเป็นร้อย)

ฟ้องโทษหลายบางคนโทษน้อย บางฟ้องหลักฮ้อยบางปล่อยคืนตาย

(บ้างโทษหนักบางคนโทษเบา บางคนมีหลักฮ้อยที่ซื้อเท่าบางคนก็ปล่อยเท้าเปล่า)

จักบางคนนั้นโทษฆ่าคนตาย ฟ้องสิบปีปลายมากมายเหลือล้น

(บางคนโทษฆ่าคนตาย บางคนมีโทษจำคุกสักกว่าปี)

ฟ้องโทษยิง บางฟ้องโทษปล้น ไม่มีหวางพันเฒ่าแก่กลางคราว

(บางคนโทษฆ่าคนตาย ไม่ยกเว้นแม้แต่คนแก่คนหนุ่ม)

จักบางคนนั้นโทษข่มขืนสาว บางฟ้องวิ่งราวเอาของแม่ค้า

(บางคนโทษข่มขืนผู้หญิง	บางคนวิ่งราวขโมยของแม่ค้า)
ฟ้องใจหาญดุดาลใจกล้า	ตกแต่งคิद्याเปื่อยาเมา (ยาบ้า)
(บางคนใจอาหาญใจกล้า	วางแผนค้ายาบ้ายาเมา)
เป็นแต่บุญผีเรือนบ่หื้อเข้า	ซบเซาอยู่โง้มเปล่า
(โชคดีที่ผีเรือนไม่ให้เข้าบ้าน	จึงไปซบเซาอยู่ในคุกเหงาเดียวดาย)
จักบางพ้องนั้นดุเก่งทางกาย	ทำร้ายร่างกายลักตัดงาช้าง
(บางคนเก่งทางร่างกาย	ทำร้ายร่างกายแอบตัดงาช้าง)
พ้องตัดฟันป่าไม่ต้องห้าม	จักบางพ้องนั้นลักกินวัวกินควาย
(บางคนตัดไม้ทำลายป่า	บางคนลักขโมยกินเนื้อวัวเนื้อควาย)
กินแล้วบ่เตี้ย(ไม่พ้อ)เพื่อนฝูงมีหลายตกปูนชายหื้อเจ้าเป็นรู้	
(บางคนกินยังไม่พ้อ	นำไปแบ่งขายจนเจ้าของเขาทราบ)
รับรองของโจรแล้วมาจาโอคอยู่	เจ้าเป็นรู้คดีเย็นนินทา
(รับรองของโจรแล้วมาพูดต่อ	เจ้าของเขาจะถูกลำหนินินทา)
พบคนหมู่คนคู่พอลา	ออกไปกลางทุ่งนาชวนกันเล่นแก้วไฟ
(บางคนพาพรรคพวกเดียวกัน	ออกไปเล่นการพนันในทุ่งนา)
พ้องตายขำเหล็กละเมียดเป็นแม่หม้าย ดิดโทษร้ายแรงในตาราง	
(บางคนเสียชีวิตติดโซ่ตรวนทิ้งภรรยาเป็นแม่หม้ายเพราะติดโทษร้ายแรงในสภา)	
ความรู้ท่วมหัวเอาตัวบ่กุม	ซุกเซาอยู่โง้มเปล่า ”
(บางคนมีความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด จึงเจียมเหงาอยู่เดียวดาย)	

นี่เป็นคำขอเรือนจำที่ใช้วิธีขบป้อด ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ สถานการณ์ขณะที่ผู้คุม นักโทษได้ยินได้ฟัง บางส่วนคงสำนึกในความผิดของตนเอง สามารถปลุกจิตสำนึกในบาปบุญคุณโทษที่ของแต่ละคนกระทำมา

สำหรับการจ้อย ได้พรรณนาเรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิตของนักโทษ มีการบอกกล่าวถึงความดี ความชั่ว เตือนสติของผู้กระทำความผิด ได้กลับสำนึกต่อผลกระทบของตนเองความว่า

“ มาแหงนผ่อฟ้า อากาศกลางหา...

มาหันใส่ดาว ปรกายน่วยน้อย...

เมื่อใดจะเหย ตัวข้าคู่ห้อย จักพลิกปอกคั่นปอกวาย

เป็นโทษกรรมหยั่ง มาดูโหดร้าย เอาตัวแห่งข้าจ้งคอ

ข้าละลูกไว้ เจ้าไหนหนอ ลูกรักเฮานอ...ไฟจักเลี้ยงได้

เปิดไก่อหุมมา แม่กำลุ่มได้ ยังเลี้ยงลูกไป บ่ยัง...

รุ่งกำมาหัน แม่มันบั้ง จักเผ่ที่ปีกกล้าแข็งแรง
 บ่หื้อโหบฮ้างเข้ามาละแวง บ่หื้อมาแซมเอาลูกจนได้
 นี้อ่อดิดคอกตน เรนรื่องให้ละสายวงศ์โยพี่น้อง
 ละวัวละควาย บ้านจองเขตเมือง ละแห่งห้องหอใจ
 มาละลูกน้อยจนน้ำตาไหล จักมีไผคนใด มาเลี้ยงลูกเต้า
 บางพ่องหลงใจ ไฟในมิดเศร้า เป็นคอมมิวนิสต์ไปนัค
 ของเตอะลูกหลาน เจ้าก่อนคำพับ ขอลิกห่วยหน้ากลับคืน
 อยู่ดงป่าไม้ ให้ให้กลับกลืน ฮั่นและยุ่งตะตอมตวยได้
 เจ้าจักหวังหยั่ง พ่อกำพับได้ หวังเงินใบของนั้น
 เอามาข่มขู่ของเฮาอย่างนั้น ละบ้านจองห้อยหมองคาย
 เจ้านายพี่น้องจงฟังคำผาย มาเตอะปอจายปิกห่วยสู่บ้าน ”

บทข้อยนี้ เรียกร้องคนที่หลงจิตหลงใจ ในเรือนจำ สังเกตว่าจิตใจเขาอ่อนลง ทำให้เขา
 มองเห็นภาพว่าการมาอยู่ในคุกนี้ มันไม่มีความสุขสนุกสนานอันใด ถ้ามาอยู่บ้านเราอย่าง คนทั่วๆ ไป
 มีเพื่อนรำ มีจ้อยมีซอ มีปอย มีกินมีทานมันม่วน ไม่ต้องไปหลงอกหลงใจ หวังเงินค่าจ้าง เปรียบ
 เสมือนดังคำพังเพยกล่าวว่า “เห็นเงินหน้าดำ เห็นคำหน้าเศร้า” ละทั้งลูกเต้าไว้ให้กับใครดูแล เงิน
 เพียงเล็กน้อย ไม่คุ้มค่าที่จะมาซื้อแผ่นดินไทยของเรา ที่มีค่าประเมินไม่ได้ แผ่นดินที่เราอยู่อาศัยมี
 คุณค่ามากมายยิ่งกว่าการซื้อขาย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ “ไก่อ่เล้าเดียวกันรบกัน” หมายความว่า ไก่อ่เล้าเดียวอาศัย
 อยู่ด้วยกันวันดีคืนดี เขาเอาน้ำ เอาสีทาหน้าแล้วปล่อยให้ชนกันเองไม่เป็นสิ่งที่คนไทยปรารถนา
 ขอให้กลับมาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวกัน พระสังฆราชเจ้า
 พระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน สิ่งเหล่านี้เป็นคำขอ คำร้อง คำจ้อย เพื่อธรรมาภิบาลให้คนออกปามา

สังเกตว่าคนที่มาฟังนั้นมีจิตใจอ่อนโยนลง พอล่าวเรื่องลูกเขา เมียเขา บางครั้งเปรียบ
 เทียบให้ฟังว่าลูกไก่อ่ตัวเล็กๆ เวลาไปจับแย่งชิงเอาจากแม่ไก่ มันยังแสดงท่าทีหวงแหน ต่อสู้ป้องกัน
 ลูกตัวเอง ถ้าเปรียบเทียบกับคนยังมีความรักลูกยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก ถ้าไม่เชื่อก็ลองดูว่า คนที่มีลูก
 เมื่อลูกต้องการสิ่งใดก็จะพยายามชวนขวายมาให้ จะซื้อรถ จะศึกษาต่อระดับไหน พ่อแม่ก็จะหา
 เงินมาใช้จ่ายให้ ไม่มีเงินก็ต้องเสาะหา ด้วยความรักลูก ถ้าเปรียบเสมือนกับท่านมีลูกมีเต้าอยู่แล้ว
 จะละทิ้งให้ใครดูแล

ไม้อ่อนบ่อ่อนหัก พ่อกำผายได้เล่าถึงการชอธรรมาภิบาล ต่อด้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ต้องใช้
 จิตวิทยา ในลักษณะการอ่อนน้อมเปรียบเสมือน ไม้อ่อนไม่ร้อนและหักง่าย ยามเมื่อถูกลมพัดไปมา
 ก็กวัดแกว่งไปตามกระแสลม คนเรานี้โดยทั่วไปเมื่อถูกเล้าโลมจิตใจ ตัวอย่างเช่น ขณะที่กำลัง

ขอยูมีผู้ว่าราชการนั้งเป็นประธานอยู่ ลองให้ใครคนใดคนหนึ่งใช้ความสามารถไปขอเงินบริจาคจากผู้ว่าคูสิ จะลำบากไหม ถ้าให้ช่างขอเงินบริจาคเป็นสิ่งที่ไม่ยากเลย การกล่าวสรรเสริญเยินยอ ผู้หลักผู้ใหญ่ ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นเสน่ห์ของช่างขอ

สรุปได้ว่าการชอณรงค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์เรียกร้องให้ผู้หลงผิดกลับเข้ามาพัฒนาชาติไทย ช่างชอนับว่ามีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นในขณะนั้น การใช้สื่อภาษาด้วยคำพูด คำขอ คำจ้อยที่เร้าใจ คงมีส่วนทำให้กลุ่มคนที่หลงผิดคิดได้จำนวนหนึ่ง

ขอที่ทำให้หลุดจากการจองจำ

การฉลองรัฐธรรมนูญหน้าพิพิธภัณฑ์ จังหวัดน่าน บริเวณหอคำ ตรงลานสนาม จัดเวที นั้งร้าน สนามมวยบ้าง เมื่อพ่อค้าผายทราบข่าวการจัดงานก็มีความสนใจอยากดู จึงได้แต่ด้วยความชนของเด็กกำลังอยากรู้อยากเห็นก็แอบหลบหนีผู้ปกครองเข้ามาชมการจัดงานร่วมฉลองรัฐธรรมนูญของไทย พ่อค้าผายได้เดินทางด้วยเท้า ผ่านมาทางวัดศรีบุญเรือง ข้ามแม่น้ำน่านถึงบ้านท่าลี่ ขึ้นบ้านท่าลี่ผ่านหน้าเรือนจำ เดินไปข้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ได้พบเหตุการณ์ประทับใจอย่างหนึ่งคือ การต่อมวย ระหว่างसानป้อกับอินป่าแลว เป็นคู่ชกกัน การแต่งกายนักมวยสมัยนั้นแต่งกายแบบโบราณ ไม่สวมนวม นุ่งผ้าทำกางเกงเหมือนนายขนมต้ม เครื่องดนตรีประเภทกลองที่ใช้ในการต่อมวย คือ กลองหลวง มีเสียงการตีดังนี้ ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด เสียงแอ๊ด คือเสียงปี่ไฉ่ นักมวยเริ่มไหว้ครู เมื่อดนตรีรัวเสียงเร็วขึ้นนักมวยก็จะเร่งตามจังหวะดนตรี สังเกตจากการต่อสู้กันด้วยหมัดล้วนๆ ผู้ถูกตี จะเห็นรอยขาวออกๆ บริเวณที่ถูกตีแต่ไม่แตกเพราะเขาต้องใช้คาถาอาคมช่วย ไม่มีการพักยก ไม่มีให้น้ำ ต้องต่อยกันตลอดจนกว่าจะทราบผลแพ้ชนะกันไปข้างหนึ่ง สรุปครั้งนั้นนายसानป้อ เป็นฝ่ายชนะกรรมการคือ เจ้าหลวงเมืองน่านเป็นผู้ตัดสิน

การแต่งกายของเจ้าหลวงเมืองน่านขณะนั้นคือ นุ่งผ้ากล่อม หรือ โจงกระเบน สวมถุงเท้าขาว ใส่เสื้อคอตั้ง (คอพระราชทาน) แขนยาวสีดำ สวมหมวกกะโล่ ถือไม้เท้า เป็นผู้ยกมือนักมวยผู้ชนะ ต่อให้ช่างชอขึ้นเวที

คณะช่างชอที่ถูกเรียกขึ้นเวที คือ หนานวงค์ นายเหมย คำเนินเลิศ คนบ้านอ้าย อำเภอเวียงสา ผู้หญิง คือ แม่บอ แม่ช้อน 2 คน เจ้าหลวงขึ้นเวทีอีกครั้งหลังจากเล่นไปได้สักพักใหญ่พร้อมกับพูดว่าช่างชอทั้งหมดเมืองน่านมีแค่นี้หรือ พอจะมีอีกไหม หนานวงค์ก็ตอบว่ายังมีคนหนึ่ง เจ้าหลวงถามว่าอยู่ไหนละ หนานวงค์ตอบว่า อยู่ในคอก (เรือนจำ) ชื่ออะไร ชื่อนายกันคำ คนบ้านข่อย หัวนา จึงมีบัญชาให้นายตำรวจนำตัวนายกันคำมาเดี๋ยวนี้ เอาเหล็กออกแล้วคุมตัวมา คอยสักพักเดียวเนื่องจากเรือนจำอยู่ห่างจาก หอคำเพียง 200 เมตร เมื่อมาถึงก็ให้นั่งบนส้นเท้ากราบถวาย

บัคม เจ้าหลวงบอกให้ลกขึ้นขึ้นมีเรื่องอะไรที่ทำความผิด นายกันคำ ชี้แจงว่าข้าน้อยเป็นช่างขอไปขอที่ตำบลน้ำมวบ อำเภอเวียงสา จากกลับมาตอนดึกมาขโมยควายที่บ้านนาเหลือง นำไปฆ่าทำเป็นอาหาร ต่อมาถูกจับได้พอเจ้าหลวงได้ฟังดังนั้น ถึงกลับยิ้มด้วยความโล่งใจ จึงแจ้งว่าถ้าจัน ขอขโมยควายได้ไหม นายกันคำตอบว่าได้จึงขอต่อหน้าเจ้าหลวงและสาธารณชนความว่า

“จักบางพ้องนั้น ดูเก่งตาย ทำร้ายร่างกายลักตัดงาช้าง

พ้องตัดฟันป่าไม้ จักบางพ้องนั้นลักกินวัวกินควาย

กินแล้วเบ่เดียวเพื่อนฝูงมีหลาย เอาไปตกปูนขาย เสียเจ้าเป็นสู

ฮับของโจร เอาของเป็นไปขาย เจ้าเป็นสูติฉินนินทา”

พอขอได้สามสี่บท เจ้าหลวงมีความพอใจในบทขอ จึงลุกขึ้นยกมือนายกันคำแล้วประกาศว่า “วันนี้เป็นวันตัดสิน นายกันคำ ว่า ปล่อยห้ามเอาไปขังอีก หือเป็นครูขอต่อไป อย่าให้สูญหาย” แล้วจึงกลับถามนายกันคำว่า ใครเป็นคนสอนขอ ได้รับคำตอบว่าขณะอยู่ในเรือนจำ ได้คิดด้วยตนเอง ผู้คนตบมือด้วยความชื่นชมที่ปล่อยนักโทษ

เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงโดยฝึกขอ จากนายกันคำ บ้านนาข่อย

นายคำผายได้เล่าถึงประสบการณ์การเรียนรู้ฝึกขอครั้งแรกจากนายกันคำ เป็นคนบ้านเรื่อง อำเภอเมืองได้มาแต่งงานอยู่บ้านนาข่อย มีลูกหลานหลายคนแต่ไม่มีผู้สืบทอดขอ นายคำผายนุปีงได้รับความรู้จากนายกันโดยการเข้าไปเสนอตัวรับใช้เก็บมูลสัตว์ เช่น ควายที่ในทุ่งนา ภายหลังจากนายกันได้พ้นโทษจากการติดคุก นายคำผายได้เดินทางไปขอฝึกสอนนายกันบอกว่าถ้าอยากฝึกขอก็ให้ทำงานโดยเก็บมูลควายจากกลางทุ่งนาและให้มานอนเฝ้าในตอนกลางคืนจะสอนขอให้แต่ให้จำเอนนะเพราะไม่มีอุปกรณ์ นายกันพูดว่า “กูจะขอไฟง แล้วจำเอาหนา กูเขียนไม่เป็น” จากนั้นเริ่มขอหลาย ๆ บท นายคำผายก็ใช้ความจำให้ได้มากที่สุด บทแรกที่พอจำได้คือ ขอเรือนจำความตอนหนึ่งว่า

ตัวอย่างขอเรือนจำ

“คนหลายหมู่เข้ามาอยู่ด้วยกัน

บางคนโทษหลายบางคนโทษน้อย

จักบางคนนั้นโทษฆ่าคนตาย

พ้องโทษซึ่งบางพ้องโทษปล้น

จักบางคนนั้นโทษข่มขืนสาว

พ้องใจหาญดุคั่นเก่งกล้า

อยู่ในเรือนจำอ่านพันอ่านร้อย

พ้องถูกเหล็กส้อยพ้องปล่อยดินคาย

พ้องสิบปีปลายมากมายเหลือล้น

บ่มีหวางพันเฒ่าแก่กลางคราว

บางพ้องวิ่งราวเอาของแม่ค้า

ตกใส่ค้ายาเบื้อยามา

เป็นบุญผีเรือนบ่หื้อเข้า

จุกเฝ้าอยู่โง้มเป่า”

การแสดงความเห็นความหมายของบทขอเรือนจำ

การพรรณนาถึงสภาพคนที่กระทำความผิดที่อยู่ในเรือนจำมีหลากหลายลักษณะจากบทขอถอดความได้ว่า คนหลายประเภทเข้ามาอยู่รวมกันในเรือนจำจำนวนหลายพันหลายร้อยคน บางคนมีโทษหนักบางคนมีโทษเบา บางคนถูกโซ่เหล็กร้อยบางคนปล่อยเท้าเปล่า บางคนโทษฆ่าคนตาย บางคนโทษจำคุกสิบกว่าปี บางคนโทษชิงทรัพย์บางคนโทษปล้น ไม่มียกเว้นกระทั่งคนแก่ปานกลาง บางคนใจกล้าหาญดุดันเก่งกล้าค้าขายเบื้อยามา เป็นโชคที่ผีเรือนไม่ให้เข้าบ้าน จึงถูกจับโซกเส้าอยู่เดียวดาย

6.4. ภูมิปัญญาของศิลปินขอ

แนวคิดจากบทขอที่แฝง คติคำคม คติสอนใจ คำพังเพย สุภาษิต ปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษาท้องถิ่น ประเพณีและวรรณกรรม ฯลฯ

คำถามเกี่ยวกับอวัยวะของสัตว์

ตอนที่ 1 ปรากฏในบทขอถามปัญหาของช่าง ซอชายหญิงได้ตอบกัน

ถาม ช่วยไขปูลู รุอยู่ตรงกลาง หมายถึงอะไร
(กระสวยคล้ายไขปูลู มีรุอยู่ตรงกลางหมายถึงอะไร)

ตอบ ไขหูว่ ควาย
(ไขหูสัตว์ คือ โค กระบือ)

คำถามเล่นคำว่า “...ก้า...”

ตอนที่ 2

ถาม ก้าอยู่น้ำบ่มีกินปลา
 ก้าอยู่น้ำบ่มีกินข้าว
 ก้าส่องหน้าพระเจ้า บ่กินข้าวปู้จา เรียกว่าก้าอะไร

ตอบ ก้าอยู่น้ำไม่กินปลา หมายถึง กาดัมน้ำยา
 ก้าอยู่ในนา หมายถึง ก้าลา (ทำจากไม้ไผ่สานเป็นฝืน คล้ายเสื่อ ใช้สำหรับ
รองรับข้าวเปลือก)

แนวคิด

ตอนที่ 1 เป็นคำถามลักษณะสองแง่สองง่าม ทำให้ชวนคิดในแง่ลามก แต่คำตอบเป็นไปในลักษณะ

ไม่ลามก ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน

ตอนที่ 2 เป็นคำถามที่เล่นคำ เป็นคำเดียวกันแต่ทำหน้าที่ต่างสถานะกัน ทำให้ความหมายเปลี่ยนไป ทำให้ทราบถึงคำศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อ การเปรียบเทียบคำพื้นบ้าน

เรื่อง การแต่งงาน 1

“...เอาผิวหนุ่มมันช่างแซะข้าว เอาผิวคนเฒ่ามันช่างแซะบุหรื...”

(แต่งงานกับคนวัยหนุ่มเปลื้องข้าว

แต่งงานกับคนเฒ่ามันเปลื้องตัว)

แนวคิด

เป็นการเปรียบเทียบ เรื่องการแต่งงานอยู่กินกันระหว่าง ชายหนุ่มกับคนแก่ เปรียบเสมือนหนึ่งแต่งงานกับคนหนุ่มนั้น เสียเปรียบเหมือนคนสูบบุหรี่ เพราะสูบบ่อย แต่งานกับคนแก่ก็เหมือนทานข้าว

เรื่อง การแต่งงาน 2

คำว่า “กำส่องหน้าพระเจ้า” กำส่องหน้าพระเจ้า หมายถึง กาม หรือเรื่อง กาม อยู่ในสี่ลข้อที่ 3 กล่าวไว้ว่า กามสุมิสาจาราเวละมานี สิกขาปทาสมาธิยามิ

เรื่อง การแต่งงาน 3

“...ฮักเป็นเสียตัว...” (สมมุติว่าไปหลงรักคนอื่น ที่ไม่รักเรา ก็จะเสียตัวให้คนอื่น)

“...ฮักแม่ผัวจะเสียลูกสะใภ้...”

(การให้ความรักต่อแม่ เชื่อฟังคำข้างเดียว มักจะเกิดการลำเอียง จนเกิดความเข้าใจผิด บางครั้งทำให้เสียลูกสะใภ้ เพราะลูกสะใภ้กับแม่ผัว เหมือนดุ้นหลักกับสันพร้าว ไม่ค่อยจะเข้ากันได้)

แนวคิด ตอนที่... “ฮักเป็นเสียตัว”

การหลงรักคนอื่นที่เขาไม่รักเรา เหมือนรักเขาข้างเดียวมักจะผิดหวัง บางครั้งต้องเสียตัวให้คนอื่น เป็นคติสอนใจให้ผู้หญิงว่า ควรเลือกรักผู้ชายที่มี ความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน

แนวคิด ตอนที่ “...ฮักแม่ผัวจะเสียลูกสะใภ้...”

การอยู่ร่วมชีวิตสมรส ที่มีแม่ของสามีอยู่ร่วมกับลูกสะใภ้ บางครั้งมักจะกระทบกระทั่งกันเกิดการทะเลาะกัน เพราะธรรมชาติของลูกสะใภ้กับแม่สามีมักไม่ค่อยลงลอยกัน เปรียบเสมือนพินกับสันมิด ไม่มีโอกาสที่จะกระทบกัน นอกจากใช้ด้านที่มีคม

ขอถามปัญหา เน้นคำว่า “จี”

“...จีมะรุ่งสู่ส่าง หมายถึง จักอยจี้ดั่ง...”

(จีมะรุ่งสู่ส่าง หมายถึง จักอย เป็นพืชตระกูลเผือกมันอยู่ในดิน ก่อนรับประทานจะชุคเป็นฝอย สำหรับจี้ดั่ง หมายถึง น้ำมูกที่เกาะตัวแข็งอยู่ในรูจมูก)

“...จีเก็งเค็ง หมายถึง จี้เผ็งจี้ครั้ง...”

(จีเก็งเก็ง หมายถึง จี๊ฟั้ง หรือจี๊ครั้ง)

การใช้คำคมที่มีคติสอนใจ

“...อู้คนปั้ เหมือนผ่าไม้ตัดตา อู้คนมีผญาเหมือนผ่าไม้โล่งบ้อง ...”

(พูดกับคนปั้ก็เปรียบเหมือนผ่าไม้ตรงกับตาไม้ ซึ่งแจ้งผ่าได้ยาก ถ้าพูดกับคนมีปัญญา เหมือนผ่าไม้ตรงกลางปล้องผ่าได้สะดวก)

“...ลื้อล้นฮื้อลื้อไม้บาง...”

(ลื้อล้นนั้นให้เจาะไม้บาง ห้ามนำไปขุดเจาะไม้หนาจะขุดไม่ลึกพอ)

“... ตอกล้นฮื้อมัดตีเก้ว...”

(ตอกไม้ไผ่ที่สั้น ให้นำมาผูกมัดบริเวณส่วนที่เล็กๆ)

คติสอนใจเรื่องการกิน

การอธิบายถึงวิถีชีวิตชาวบ้านในสมัยนั้น มีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน อาหารการกินหาง่าย เก็บผักเก็บไม้ตามริมรั้ว ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

“...หลับลูกเจ้ากินผักยอปลาย หลับลูกขวยกินผักยอเก้า...”

(หลับตื่นแต่เช้าได้กินยอผัก นอนตื่นสายได้กินตรงโคนต้น)

อธิบาย

หลับตื่นเช้าก็ทันเก็บผักได้ยอ แต่ถ้านอนตื่นสาย ก็เก็บผักไม่ทันคนอื่น เปรียบเสมือนการทำงาน คิดสิ่งใดก็ให้คิดทำก่อนคนอื่นเขา ถ้าไม่คิดทีหลังก็ไม่ทันความคิดของคนอื่น เขาเป็นเจ้าเป็นนายหมดแล้ว เรามัวแต่เรียนซ้ำ ทำงานซ้ำ

“...ไปกินน้อฮื้อกินเท่านี้วก้อย ไปกินน้อฮื้อกินเท่าหั่วแม่มี้อ...”

(อยากกินมากให้กินเท่านี้วก้อย อยากกินน้อยให้กินเท่าหั่วแม่มี้อ)

อธิบาย

สมมุติว่าเป็นจ้างฮื้อไปซอ เขาจ้าง 1,000 บาทแล้ว อยากได้ 1,500 บาท อยากได้เงินเพิ่มมากขึ้น ถ้ารักษาราคา 1,000 บาท ไว้มองดูไม่แพง ก็กินไปได้นานๆ ถ้าคิด 1,500 บาทกินน้อ ก็กินได้ครึ่งเดียว

การทำนายเปรียบเทียบอนาคต เรื่อง วิถีชีวิตและเหตุบ้านการเมือง

“...หั่วดำไปก่อน หั่วค่อนไปหลัง..”

(หั่วดำไปก่อนเปรียบเสมือนคนสมัยใหม่ ชอบจับจี๊ด้วยความเร็ว มักประสบอุบัติเหตุก่อน คนสมัยก่อนมักจะตายภายหลัง)

“...ม้าจะมีเขา เสาจะมีดอก...”

(สมัยก่อนคนขี่ม้า ปัจจุบันคนขี่จับพวงมาลัย เสาจะมีดอก หมายถึง เสาไฟฟ้าประดับโคมไฟ)

เรื่องความเชื่อ เจริญเปรียบเทียบกับความต้องการของมนุษย์ชอบกับธรรมชาติ

“...การขอต้องมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบ จะขอป้อด (ขอสดไม่มีดนตรี) ก็ขอไม่ได้ดี เปรียบเสมือนพระเจ้าเทศน์ต้องมีคนขอศีล มีคนอาราธนาตั้ง นะโม อยู่เฉยพระพูดว่า นะโม ใครใครเขาก็ไม่กราบไหว้ ต้องฟังอาจารย์กล่าวก่อนว่า มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง ลักษณะฐาพะ”

การสู่ขวัญควาย

การสู่ขวัญควาย เป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ก็จะมีพิธีสู่ขวัญควาย เพื่อเรียกขวัญ ที่ได้ช่วยไถนามาตลอดการทำงาน นับว่าเป็นการสร้างความเมตตา ความผูกพันกันระหว่าง ผู้เป็นเจ้าของและสัตว์เลี้ยง

“...โอ ฝนตกลงมาละลุ่มแผ่นดิน เป็นชุ่มแผ่นดิน

ฝนตกลงหาใหญ่ แบ่งมาใส่นา

เอาแอกมาวางไว้ เอาเชือกปอมาผูกไว้

อ้อมนไถเรียบคันไปมา ไถเป็นนาและปลูกข้าว

ไถมาเข้าทุ่งวันวัน ข้าก็จักมาเรียกร่อง มหิงสาห์เจ้า

เมื่อได้ไถนาแล้ว ก็ได้สู่ข้าวเหล่าขวัญ สามสิบสองขวัญเจ้า

จงมา ฯลฯ...”

การทำพิธีสู่ขวัญควาย ประกอบด้วยการนำเอาส่วย ดอกไม้ รูปเทียน มัดติดเขาควาย เอาน้ำส้มป่อยพรมตัวควายบอกลงคิด ลงมากินหญ้าอ่อน กินน้ำใสในลำห้วย

คำอวยพรวันสงกรานต์

คำอวยพรวันสงกรานต์ของ นายคำผาย นุปีง เป็นคำบาลีและไทย ที่กล่าวถึง ในช่วงปีที่ผ่านมา แม้ใครประกอบที่ได้ล่วงเกิน ก่อโหสิกรรมให้ เมื่อหลายคนเตรียมดอกไม้รูปเทียนมาคารวะ ก็ขออำนวยอวยชัย ให้มีความสุขตลอดไป

ประเพณีสงกรานต์คำอวยพร เนื่องในโอกาสการะผู้ใหญ่ เนื่องในเทศกาลวัน

สงกรานต์ “...เออ อิตังโน เอวังหนตุ ดีละอัจฉัยในวันนี้ ก็เป็นวันดี สะหลีสุภมังกะละ อัน

ประเสริฐล้ำเลิศ ยิ่งกว่าวันและยามทั้งหลาย อาตักันโต ปีเก่าก็ล่วงพ้นไปแล้ว วันนี้ปีใหม่แก้ว

อันชุ่มเนื้อเย็นใจ ก็มาจู้จ้อครอดถึง ในที่ทากาละวันนียามนี้ ลูกหลานก็บ่ละเสียอ้อหมอง ก็อ้อ

กองเสียเปล่า ได้ตกแตงน้อมนำมายังมธุรสิตา บุพผาลาจา ข้าวตอกดอกไม้ แป้งได้ดาไว้เมื่อค้น

หนที แม่ลูกหลานได้ข้ามที่ต่ำได้ย่ำที่สูง ได้ปากล้ำกำเหลื่อ สันติจะ ก็ดีบ่สันติจะก็ดี ก็ละลาด
ปลดโทษ บ่ฮื้อได้เป็นบาปเป็นกรรม ไปได้ไปเหนือ จันทรลงเรือก็ฮื้ออยู่ดีมีสุข ตลอดตลอดภัย
ทุกสิ่งทุกประการ...”

คำอำบอกไฟ

คำอำ คือการขับลำน้าแบบหนึ่ง มีลีลาที่เรียบง่าย คำประพันธ์ที่ใช้ในการอำชาวบ้าน
เรียกว่า “...คำอำ...” มีลักษณะรูปแบบวรรคละ 3 - 4 คำส่งสัมผัสกันแบบบ่าย การอำจะปรากฏ
ในโอกาสพิธีกรรมต่างๆเช่น คำอำบอกไฟขึ้น คำอำเห่ไม้กำ คำอำการสร้างวิหารวัด เป็นต้น

คำอำบอกไฟเป็นคำที่บอกถึงการสร้างความมั่นใจ สร้างขวัญกำลังใจให้ชาวบ้านบอกไฟ ที่
จะนำไปจุดต่อไป (บอกไฟ = บ้องไฟหรือบั้งไฟ)

ตัวอย่างคำอำบอกไฟ

“...นั้สการสานมือไ้เกล้า จะไ้แต่เก้าแต่เง้าเดิมพัน จึงปรึกษากันแบ่งบอกไฟแอ้ว สลามีแล้วได้
ร่ำเรียนมา จากเมืองลังกา ญี่ปุ่นฝ่ายกำ จินปิ่นน้านั้นชำแควนดี บอกกลางเสียทีอำลาธุชำ กันมัน
แตกอ้าแตกตุมเป็นยู จะขายจึงยู รวงบัวต่างบ้าน เจ้าสร้อยดอกปั้นคอยผ่อแลดู จันสุดเจนहुแผว
บนเมฆฟ้า รอดห้องเมืองอินทร์ ไปตกเมืองจันโกลบใช้ใกล้ ก็กิดยากไปจะตวยหา เก็กน้ำคองลายีด
ยาวไ้ญ่กว้าง ...”

ความคิด เกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์

“... เจ้นคืบได้ดอก เจ้นสอกได้แหงน เจ้นแขนได้แบก...”

(เจ้น = ระยะ, คืบได้ดอก คือ เทียน เมื่อจุดแล้วมีแสงสว่าง)

(เจ้นคืบได้ดอก หมายความว่า แสงไฟที่เกิดจากเล่มเทียนความยาวหนึ่งคืบนั้นให้แสงสว่าง

เจ้นสอกได้แหงน หมายความว่า น้ำปิ้งน้ำคอกที่บรรจุในกระบอกไม้ไผ่มีความยาวเท่าสอก เมื่อคืบ
น้ำมักเงยหน้า เจ้นแขนได้แบก หมายความว่า ขวานที่ใช้สำหรับผ่าฟืน เป็นคำเปรียบเทียบกับคน
โบราณ)

“เสียมคมหนา ฮื้อไ้ด้ามไม้หนัก ใครฮื้อใครหลวก ฮื้อไปฟ้งหม่นหม่น”

(เสียมที่คมหนาให้ไ้ด้ามที่มีน้ำหนักมาก ถ้าฮื้อใครรู้ฮื้อยากฉลาดให้ฟ้งบ่อย ๆ)

การสอนนาคก่อนบวช เปรียบเทียบเรื่องสุรายาเมาเป็นของต้องห้าม

คำผาย นุปีง. 18 มิถุนายน 2542. สัมภาษณ์. ที่มา ขอบวชนาค

“...สุรน้ำจ้อย น้ำย้อยหม้อขาง กันตกลีสร้างกลายเป็นน้ำเหล้า เป็นพระเป็นสงฆ์ บัดี้ตั้งวงกินเหล้า...”

(สุรน้ำเหล้า น้ำที่ตกจากกันกะทะต้มเหล้า ถ้าตกลีสร้างรินตกลงมากลายเป็นน้ำเหล้า เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับพระสงฆ์)

สรุปท้ายบท

บทขอของนายคำผาย นุปีง ทำนองชอล่องน่าน ทำนองชอลาคน่าน ทำนองชอปั้นฝ้าย ขอพระลอ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นการสื่อสารของชาวบ้านด้านขนบประเพณีในแต่ละบทประกอบด้วย เนื้อหาพื้นบ้าน อธิบายความ การวิเคราะห์สาระ และการสังเคราะห์ เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ด้านการศึกษาค้นคว้า ภูมิปัญญาด้านความคิดที่มีบทบาทต่อสังคมทั่วไป

ภาคผนวก

ภาพที่ 1 คณะขอคำผาย แสดงขอต่อหน้าพระพักตร์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ณ จวนผู้ว่าราชการ จังหวัดน่าน ปี 2538

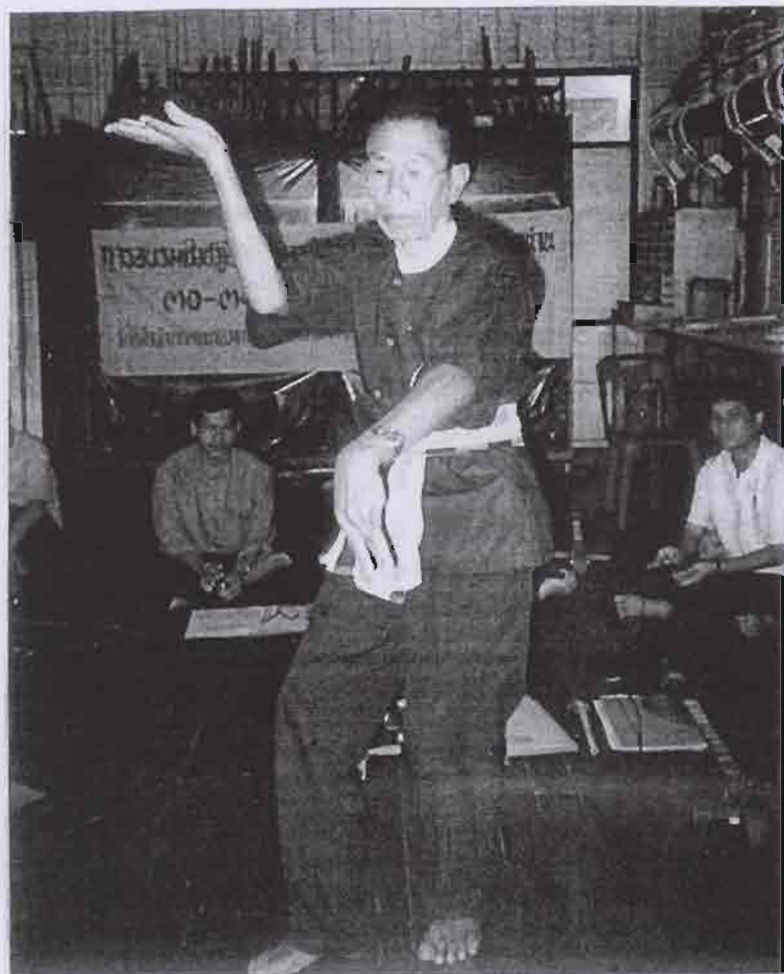
ภาพที่ 2 ศิลปินชอคณะกำผาย ช่างชอหญิงคือนางขันแก้ว หาญสงคราม
นางสาวศรีคำ บ้านเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 2 ศิลปินชอคณะคำผาย ช่างชอหญิงคือนางขันแก้ว หาญสงคราม
นางสาวศรีดำ บ้านเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 3 อีตาคารฟ่อนเง้นของนายคำผาย นูปิง ศิลปินแห่งชาติ
สาขาการแสดงดนตรีพื้นบ้าน - ขั็บซอ ปี 2538

ภาพที่ 4 คณะขอคำผายแสดงการฟ้อนเงี้ยวร่วมกับช่างซอหญิง

ภาพที่ 5 เครื่องดนตรีได้แก่สะล้อและปิ่น(ซึ่ง) ที่ใช้ประกอบการขับชอ

ภาพที่ 6 คณะชอคำผาย เมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา ประมาณปี 2512

ภาพที่ 7 คณะชอคำผาย แสดงขงงานบวชนาค เวทีแสดงแบบง่าย ๆ
คือปูเสื่อเล่นบนพื้นดิน ปี 2541

ภาพที่ 8 คณะซอจังหวัดลำปาง แสดงการขอประกอบการเป่าปี่จุม ปี 2541

ภาพที่ 9 นายคำผาย นูปิง ศิลปินแห่งชาติ สาขากาการแสดง - จับขอ ปี 2538
นางจันทร์สม สายธรา ศิลปินแห่งชาติ สาขากาการแสดง - จับขอ ปี 2539(ขวามีสไบ)
นางบัวตอง ศิลปินช่างขอหญิง จังหวัดลำพูน(ซ้าย)

ภาพที่ 10 ทำพิธีให้เด็กกินอ้อศีลจำ เชื่อว่าเมื่อดื่มน้ำผึ้งจากต้นอ้อแล้วให้เด็กมีสมองจดจำตำราเรียนได้แม่นยำ

ภาพที่ 11 การไหว้ครูของนายคำผาย นุ่ป่ง

ภาพที่ 12 การแสดงของงานขึ้นบ้านใหม่ ปี 2539 ในภาพหลังจากจับขอมานาน ภาค
กลางคืน จะมีการฟ้อน การร้องเพลง เพื่อสร้างความสนุกสนาน

ภาพที่ 13 การแต่งกายการแสดงขอของคณะคำผายงานพิธีใหญ่ ในภาพแสดงที่พระ
ตำหนักดอยตุง จังหวัดเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 14 การแต่งกายประกอบการชอตามพื้นบ้านของคณะคำผาย นุ่ปิง ปี 2542

บรรณานุกรม

- ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล. (2538). เพลงและการละเล่นพื้นบ้านล้านนา. ใน ดนตรีอุดมศึกษา ครั้งที่26. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- ธีรยุทธ ธีรศิลป์.(2535).เพลงพื้นบ้านล้านนา ใน ดนตรีพื้นบ้านล้านนา . เชียงใหม่: บริษัท วิทอินดี ไชน์ จำกัด
- ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์.(2537). อดีตปัจจุบันและอนาคตของศิลปะการแสดงล้านนา. เอกสารวิชาการชุดล้านนาดีศึกษา ลำดับที่ 6 . กรุงเทพมหานคร: บริษัทบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- มณี พยอมยงค์ . (2524). อ้างอิงในลักษณะของบทเพลงพื้นบ้านล้านนา เอกสารวิชาการชุดล้านนาดี ศึกษา ลำดับที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- สมเจตต์ วิมลเกษม.(2526). ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหมและวรรณกรรมคร่ำอ้า . จังหวัดเชียงใหม่: โรงพิมพ์ดาว
- สนั่น ธรรมธิ.(2538). ลักษณะดนตรีพื้นบ้านล้านนา. ใน ดนตรีไทยอุดม ครั้งที่ 26 กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)

บุคลากรกรม

นายคำผาย นุปีง.14 มีนาคม 2541 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์.

_____. 13 มีนาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 13 มิถุนายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 22 มิถุนายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 2 กรกฎาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 13 พฤศจิกายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 25 ธันวาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 20-21 กุมภาพันธ์ 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 11 พฤศจิกายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์